

INGLIZ VA O'ZBEK NUTQ ETIKETINING PRAGMATIK TAMOYILLARI

Amonova Mahbuba Olimovna

Buxoro davlat universiteti, Xorijiy tillar fakulteti II kurs magistranti

e-mail: mahbubaamonova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Hozirgi vaziyat madaniy va ishbilarmonlik aloqalarining sezilarli darajada kengayishi va o'sishi bilan birga xalqaro munosabatlarni bevosita amalga oshirishga fan va texnikaning turli sohalaridan ko'plab mutaxassislarni jalb qilishiga sabab bo'lmoqda. Tilning madaniyat bilan uzviy bog'liqlik til o'rganuvchilar uchun faqatgina grammatika va leksika bilan chegaralanibgina qolmay, balki, nutq etiketining kommunikativ-pragmatik xususiyatlariga ham murojaat qilish foydadan holi emasligini yaqqol namoyon qilmoqda.

Kalit so'zlar: Pragmatik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, madaniy integratsiya, madaniyatlararo muloqot, tabu.

PRAGMATIC PRINCIPLES OF ENGLISH AND UZBEK SPEECH ETIQUETTE

ABSTRACT

The current international situation, with the significant expansion and growth of cultural and business ties, has led to the involvement of many experts from various fields of science and technology in the direct implementation of international relations. For language learners, language, which is inextricably linked with culture, is clearly not limited to grammar and vocabulary, but also appeals to the communicative-pragmatic features of speech etiquette.

Keywords: Pragmatic competence, communicative competence, cultural integration, intercultural communication, taboo.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА

АННОТАЦИЯ

Современная международная обстановка, при значительном расширении и росте культурных и деловых связей, обусловила привлечение многих

специалистов из различных областей науки и техники к непосредственному осуществлению международных отношений. Для изучающих язык язык, неразрывно связанный с культурой, явно не ограничивается грамматикой и лексикой, но и апеллирует к коммуникативно-прагматическим особенностям речевого этикета.

Ключевые слова: Прагматическая компетентность, коммуникативная компетентность, культурная интеграция, межкультурная коммуникация, табу.

KIRISH

Nutq faoliyati uchun odob-axloq talablari ko'rsatilmagan til madaniyatini nomlash mumkin emas. Kembrij lug'atiga ko'ra, etiket – bu muayyan ijtimoiy guruhlar yoki ijtimoiy vaziyatlarda qabul qilingan xatti-harakatlarni nazorat qiluvchi qoidalar yoki odatlar to'plami. [4] Nutq muloqoti odob-axloqi odamlarning jamiytdagi muvaffaqiyatli harakatlari, ularning shaxsiy va kasbiy o'sishi, mustahkam oila va do'stona munosabatlarni o'rnatishda muhim rol o'ynaydi. Ingliz tilida nutq odob-axloq qoidalari nafaqat ingliz tili, balki ingliz tilini chet tili sifatida o'rganuvchilar uchun ham muhimdir. Ingliz tilidagi nutq odob-axloq qoidalari o'ziga xos bo'lib, o'z qoidalariga ega, ular ba'zan boshqa tilning nutq odob-axloq qoidalari va me'yorlaridan sezilarli darajada farq qiladi. Xuddi shunday, ingliz janoblari o'zbek tili va o'zbek madaniyati bilan muloqot qilishda, agar u o'zbek nutqi odob-axloq qoidalarini o'rganmagan bo'lsa, odobsizdek tuyulishi mumkin. Madaniyatlararo muloqot strategiyalari va mahalliy va xorijiy madaniyatlar sohasidagi bilimlarni o'zlashtirish asosida erishilgan kommunikativ va madaniy kompetentsiya muammosi bugungi kunda katta ahamiyatga ega. Madaniy integratsiya jarayonida o'zbek va ingliz tillarida so'zlashadigan odamlarning nutq odob-axloq qoidalarini o'zaro egallashi muloqotning buzilishi xavfini kamaytirishga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, nutq odob-axloqi hayotning barcha sohalarida va rasmiy muloqotdan tortib norasmiygacha bo'lgan vaziyatlarda muloqotda muhim rol o'ynaydi. Lingvistik lug'atga ko'ra, nutq odobi bir-biriga nisbatan ijtimoiy rollar va rol pozitsiyalariga ko'ra tanlangan ohangda muloqotni saqlash uchun jamiyat tomonidan o'rnatilgan barqaror nutq formulalari tizimini ifodalaydi. "Nutq etiketi turli vaziyatlarda qo'llaniladi: salomlashish, tanishish, xayrlashish, minnatdorchilik, hamdardlik bildirish, kechirim so'rash va boshqalar". [11] Ingliz tilida ham, o'zbek tilida ham nutq odobining o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlari mavjud. Odob formulalari xalqning turmush tarzi, milliy an'analari bilan bog'liq.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Til va nutq xulq-atvori, nutq madaniyati, nutq san'ati haqidagi g'oyalar, ayniqsa, buyuk va mashhur o'zbek shoiri va yozuvchisi Alisher Navoiy ijodida yuksak baholangan. Mahmud Qoshg'ariyning "Devoni lug'otut-turk" asarida "Xulqning ibtidosi tildir" degan ma'noni anglatuvchi "Erdam boshi til" degan maqol bor. Bu kabi fikrlarni "Kobusnoma"da, Ahmad Yugnakiyning "Hibat-ul haqoyiq"ida, Yusuf hos Hojibning "Qutadg'u-bilig"ida ko'rish mumkin. Keyinchalik bu sohani boshqa o'zbek tilshunos olimlari ham o'rgandilar.

O'zbek tilshunosligida ham dastlab ko'plab maqola va risolalar yaratildi. Ko'proq e'tibor nutq odob-axloqining ahamiyatsiz tomonlariga qaratildi. Bu asarlarning mualliflari S. Ibrohimov, M. Sodiqov, Q. Xonazarov, K.Qo'ngurov, E. Begmatov, A.Ahmedov, M.Sodiqov, Q. Samadov, B.O'rinboyev, U.Usmonov, X. Jalilov, S. Inomxo'jayev, B.Umurqulov va boshqalar.

"Bizning fikrimizcha, – deb yozadi E. A. Begmatov, – ilm-fanda o'zining o'rni va mavqeiga ega bo'lish uchun nutq odobi nazariy jihatdan asoslanishi kerak. Birinchidan, bu tushunchaning tarixi til hodisasi va ilmiy muammo sifatida aniqlanishi kerak. Ikkinchidan, nutq odobini o'rganadigan muhim ob'ekt bo'lgan til hodisasini aniqlash kerak. Uchinchidan, nutq odobining ilmiy tadqiqot ob'ekti bilan bog'liq muammolar ko'rsatilishi kerak. To'rtinchidan, nutq odobini o'rganish jihatlari lingvistik va nolingvistik jihatdan cheklanishi kerak".[1]

Xushmuomalalik insonning qadimdan qadrlanib kelayotgan muhim xususiyatlaridan biridir. Shunga qaramay, u boshqalar bilan to'g'ri muloqot qilish uchun jamiyatda muhim vosita hisoblanadi. Garchi biz globallashtirilgan dunyoda bir soyabon ostida yashayotgan bo'lsak ham, har bir madaniyatda xushmuomalalikning turli xil hodisalari mavjud. Shuning uchun, xushmuomalalik atamasi juda keng va ushbu so'z dastlab lotincha «politus» so'zidan olingan bo'lib, sayqallangan degan ma'noni anglatadi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, xushmuomalalik nafaqat boshqalarga nisbatan kamtarlik yoki xushmuomalalik, ijtimoiy xatti-harakatlarni saqlash, balki pragmatikaning muhim tushunchalaridan biridir. "Murojaat qiluvchi adresat bilan muloqot qilganda uch xil nutq harakatini, ya'ni tinglovchining murojaat etuvchi nutqiga munosabati bo'lgan va xushmuomalalik tushunchasini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan lokatsion, ko'rsatma va perlokatsion harakatlarni yaratishi mumkin." [9] Bu shuni anglatadiki, so'zlovchi xushmuomalalik ko'rsatma, qabul qiluvchi turli vaziyatlarda ijobiy o'zini o'zi tasavvur qilib, ijobiy munosabatda bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, turli vaziyatlarda odamlar turli xil munosabatda bo'lishlari mumkin, ammo bu chet tillarini o'rgatish va o'rganishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan masalalardan biridir. Meyerhoff xushmuomalalikni «muhokamaviy ijtimoiy

yoki shaxslararo tartibsizliklarni bartaraf etish uchun jamiyatdagi malakali ma'ruzachilar tomonidan amalga oshiriladigan harakatlar» deb ta'riflaydi. [8] Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, yangi tilni o'rganishda bilish kerakki, maqsadli tilda bevosita L1 kabi etakchi o'zaro ta'sir, ba'zi kontekstlarda kamroq va to'g'ridan-to'g'ri muloqotda samarali bo'lmasligiga olib kelishi mumkin. Nihoyat, eng muhimi, Leech oltita maksimni taklif qildi, ulardan biri xushmuomalalik tushunchasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan takt maksimidir. Leechning so'zlariga ko'ra, xushmuomalalik tinglovchi e'tiborni jalb etadi va «Boshqalar uchun xarajatlarni minimallashtiring» va «Boshqalar uchun maksimal foyda» deydi.[6] Bu shuni anglatadiki, o'zaro aloqada bo'lganimizda, biz qabul qiluvchi bilan muloqotda yanada muloyim va samaraliroq ko'rinish uchun takt maksimidan foydalanishimiz mumkin. Shu sababli, aytish mumkinki, ushbu lingvistik tadqiqotlarning barchasi ushbu kontseptsiyani tilni ishlab chiqaruvchilar va qabul qiluvchilar tomonidan tildan foydalanish konteksti orqali til o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Shunga qaramay, har bir madaniyatning xushmuomalalik tushunchasining barcha o'ziga xos xususiyatlarini aniq bilish qiyin, agar uni o'rganish yoki haqiqiy hayotdagi tadbig'ini ko'rmasa yoki anglamasa. Tan olish kerakki, madaniyat ijtimoiy me'yor bo'lib, u til, taom va ichimliklar, kiyim-kechak, bayramlar, dasturxon odobi, musiqa, din, oilaviy munosabatlar, xushmuomalalik va tabular va boshqalar kabi ko'plab narsalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Har bir madaniyat, shu ma'noda, madaniyatni boshqalar orasida noyob qiladigan o'ziga xos me'yor va marosimlarga ega. Lakoff R.ning fikriga ko'ra, «madaniyatni umumiy ma'nolar tizimi sifatida tushunish mumkin, bu esa tajribani ma'noli deb tushunishga imkon beradi». [7] Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, mazmunli muloqotga ega bo'lish uchun maqsadli madaniyatning turli va o'xshash xususiyatlarini tan olish kerak, chunki har bir madaniyatda bo'lgani kabi, muloyimlik va hurmatni ifodalash uchun norma va iboralar mavjud bo'lib, ular o'rganilishi kerak, chunki u bir vaqtning o'zida boylikka aylanishi mumkin.

Biroq, bu shunchaki oson emas, chunki boshqalarning madaniyatini tushunish har doim ham tilni etarli darajada bilishni kafolatlamaydi. Hatto til o'rganuvchilar ham tilning grammatikasi va leksikasi bo'yicha ilg'or bo'lib qolishadi, ba'zi kontekstlarda ular muloqotda uni to'g'ri ko'rsata olmasligi mumkin. Madaniyatlar har xil bo'lgani uchun, ular ishlatadigan xushmuomalalik iboralari ham har xil va bu faqat L1 tilidan maqsadli tilga tarjima qilish emas. «Notiqning xushmuomalaligi va ifodali xushmuomalaligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik barcha tillar va nutq jamoalari uchun bir xil emas. Agar siz nutqning odobli registriga ega bo'lmasangiz, xushmuomala bo'lish qiyin, lekin ba'zi tillarda bu boshqalarga qaraganda qiyinroq, chunki ba'zi tillar boshqalarga qaraganda xushmuomalalikning leksik va grammatik kodlanishiga

boyroqdir» [2] Bu ogʻzaki xushmuomalalikni muhim jihatlaridan biri sanaladi, chunki adekvat tanlov qilish uchun soʻzlovchi lingvistik vositalar va tegishli xatti-harakatlarning ijtimoiy normalarini birlashtirishi kerak. Shu sababli, har bir tilning lingvistik tizimi turlicha ekanligini anglab yetmasa, tilni yaxshi bilish uchun oʻrganilayotgan tilning grammatikasi va leksikasini oʻzlashtirishning oʻzi yetarli emas, deyish mumkin. Bu soʻzlovchining tildan toʻgʻri foydalanish tanlovidir, jamiyatning barcha aʼzolari ushbu tilda xushmuomala va tabiiy boʻlish uchun foydalanadilar.

Madaniy, diniy va til kelib chiqishiga koʻra turk va oʻzbek madaniyatlari bir hil xususiyatlarga ega, ingliz yoki ingliz madaniyati esa bu jihatdan farq qiladi va koʻproq modernizatsiyalangan yoki gʻarblashgandek koʻrinishi mumkin. Jumladan, oʻzbek madaniyatida yaqin munosabatda boʻlgan ayollarning yuzidan oʻpish odob va hurmat belgisi hisoblanadi. Jamiyatning heterojen aʼzolari orasida esa ijtimoiy joylarda bu tabu hisoblanadi. Chunki bu jamiyat aʼzolari oʻrtasida diniy qoidalarni saqlash bilan juda bogʻliq. Ingliz madaniyatida ular salomlashishda yoki bir-birlarini tanishtirishda qoʻl siqish yoki quchoqlashdan foydalanishlari mumkin. Oʻzbek madaniyatida ayol va erkak qoʻl berib koʻrishishmaydi, faqat ayol erkakka birinchi boʻlib qoʻl uzatmaguncha. Shuning uchun bu madaniyatlarda xulq-atvor darajasida madaniy boʻshliq mavjudligini koʻrish mumkin. Xuddi shunday, ushbu madaniyatlarda tildan foydalanishda pragmatik boʻshliq ham mavjudligidandir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Pragmatik kompetentsiya – bu «ijtimoiy kontekstda tildan toʻgʻri foydalanish qobiliyati» (Taguchi, 2009). [12] Bu ikkinchi tilda samarali muloqot qilishning kalitidir. Kommunikativ kompetentsiya va grammatik kompetentsiya EFL sinfida aniq oʻrgatiladi va rivojlantirilsa-da, pragmatik kompetentsiyani rivojlantirish koʻpincha eʼtibordan chetda qoladi. Biroq, bu aslida ona tilida soʻzlashuvchilar ongsiz ravishda ona tili boʻlmagan odamni muvaffaqiyatli muloqotchi sifatida aniqlash uchun foydalanadigan mahoratdir ... va shuning uchun ular gaplashishni, yordam berishni, doʻst boʻlishni ifodalaydigan bir qancha til birliklari va iboralardan qiynalmay foydalana oladilar.

Birinchi marta tanishgan odamdan: “Qancha pul ishlaysiz?” deb soʻrasangiz, bu holat ingliz tilida soʻzlashuvchi uchun biroz haqoratli boʻlsa-da, boshqa tillar va madaniyatlarda bu nomaqbul deb hisoblanmaydi.,bu kabi pragmatik kompetentsiyani namon qiluvchi misollarni quyida ikki qardosh boʻlmagan tillarda qay darajada yaqqol koʻzga tashlanganini koʻrish mumkin.

Ingliz lingvomadaniyatida salomlashish muloqotning baʼzi elementlari bilan birga keladi: lovely day, isn't it?, Glad to see you! Nice party! ajoyib kun, toʻgʻrimi?, Sizni

ko'rganimdan xursandman! Yaxshi ziyofat! Salomlashishning ba'zi qoidalari bor: erkak ayol bilan, kichik – katta bilan, bo'ysunuvchi – boshlig'i bilan. Vidolashuv so'zlaridan keyin odatda qandaydir istaklar keladi: Good-bye (Bye-bye); Have a nice day!; Good luck!; See you!; See you soon!; My love to...; Regards to...; Say hello to ...; Take care!; etc. Alvado (bay-bay); Hayrli kun!; Omad!; Ko'rishguncha!; Ko'rishguncha!; Mening sevgim...; Hurmat bilan...; Salom ayting ...; O'zingizni ehtiyot qiling!; va boshqalar.[8]

Maqtovlar ijobiy baho ifodasidir. Ular birovning ishiga, tashqi ko'rinishiga, didiga qoyil qolish yoki ma'qullash uchun ishlatiladi. Umuman olganda, iltifotlarni 3 toifaga bo'lish mumkin:

- tashqi ko'rinish : Your blouse looks beautiful (nice, good, pretty, great, cute); I really love your car (admire, be impressed); You look gorgeous!

- ishlash/ko'nikma/qobiliyat: You did a great job!; You are such a wonderful writer! Siz ajoyib ish qildingiz!; Siz ajoyib yozuvchisiz!

- shaxsiy xususiyatlar: You are so sweet!; What a lovely baby, you have!; How kind of you! Siz juda shirinsiz!; Qanday go'zal chaqalog'ingiz bor!; Qanday mehribonsiz!

Kechirim so'rash – bu kimnidir xafa qilgan, haqorat qilgan , xafa qilgani uchun afsusda yoki qayg'uning yozma yoki og'zaki ifodasidir. Kechirim so'rash quyidagilardan iborat:

- uzr so'rashning aniq ifodasi: kechirasiz (juda, dahshatli, dahshatli, nihoyatda); I am sorry (very, awfully, terribly, extremely); I regret...; I apologize...; Forgive me ... Afsusdaman...; Meni ma'zur tuting...; Meni kechir ...

Mas'uliyatni o'z zimmasiga olish (o'z-o'zini ayblash, niyat yo'qligi, oqlash va hokazo): It's my fault; You are right; I wasn't thinking. Bu mening aybim; Sen haqsan; Men o'ylamagan edim.

- Tushuntirishlar, sabablar: I was sick...; there was an accident...; I forgot...; it's because of the traffic jam...; I was very busy. men kasal edim...; baxtsiz hodisa yuz berdi ...; Unutibman...; bu tirbandlik tufayli...; Men juda band edim.

- Ta'mirlash, ko'mak taklifi: Let me help you...; I'll pay...; I'll carry it out; I'll check. sizga yordam beraman...; Men to'layman ...; Men uni bajaraman; tekshiraman.

- sabr-toqatga va'da berish (huquqbuzarlik boshqa takrorlanmasligiga va'da berish): It won't happen again; it will be done immediately. Bu boshqa takrorlanmaydi; u darhol amalga oshiriladi.

Ko'p tillarda nutq odob-axloqi, ayniqsa, rasmiy holatlarda, ba'zi o'xshashliklar bilan tavsiflanadi. Ular odatda juda ixcham va to'g'ridan-to'g'ri:

Ladies and gentlemen! – Xonimlar va janoblar!

Welcome! – Xush kelibsiz!

Good-bye! – Xayr!

I am glad to see you! – Sizni ko`rganimdan xursandman!

Good-bye. Thank you very much –Xayr. Katta rahmat.

Ko‘p tillarda nutq odob-axloqi, ayniqsa, rasmiy holatlarda, ba'zi o‘xshashliklar bilan tavsiflanadi. Ular odatda juda ixcham va to‘g‘ridan-to‘g‘ri:

Norasmiy salomlashish odatda do‘stlar o‘rtasida birdamlikni kuchaytirish yoki kulgili til muhitini yaratish uchun ishlatiladi. Ko‘pincha ular juda istehzoli. Misol uchun:

- Still alive?

- Alive and kicking.

- Tirikmisan o`rtoq?

- Bo`ladi yuribman amallab.

Til va madaniy ma'noni ifodalovchi so‘zlarning ko‘plab misollarini ko‘rishimiz mumkin: dala malikasi (kungaboqar,)qora oltin(neft) , oq oltin(paxta), kumush tola(ipak tola), zangori olov(gaz yoqilg`isi), po`lat etaklar, zangori ekran(televizor), obi-hayot(suv) (sunflower,oil, cotton, silk, gas, TV, water). O‘zbek xalqi bu so‘z va iboralar orqali o‘z boyliklari va hayotidagi muhim narsalarni milliy-madaniy qadrlash uchun ishlatadi.

“Nutq odobi har qanday madaniyatda katta ahamiyatga ega. U ma'lum bir til madaniyatida qabul qilingan ijtimoiy xulq-atvor normalari va qoidalari standartlari bilan belgilanadigan murakkab kommunikativ formulalar tizimidan iborat.”[5] Milliy odob-axloqning o‘ziga xos xususiyatlarini bilish turli millat va tillar vakillari o‘rtasida muvaffaqiyatli muloqot va o‘zaro tushunishni ta'minlaydi. Biroq kuzatishlarimiz isbotlaganidek, ingliz va o‘zbek tillarida nutq odobi turli kommunikativ vaziyatlarda kuzatilishi mumkin bo‘lgan milliy o‘ziga xosliklari bilan ham ajralib turadi. Keling, ulardan ba'zilarini ko‘rib chiqaylik.

Ma'lumki, salomlashish kundalik muloqotda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, shaxslararo munosabatlarni o‘rnatish imkoniyatini beradi, shuningdek, murojaat qiluvchilarning qabul qiluvchi bilan bog‘lanish niyatini ko‘rsatadi.

Ingliz tilidagi salomlar odatda juda qisqa bo‘lib, shaxsiy savollarni o‘z ichiga olmaydi: Qanday ishlayapsiz?, Salom!, Salom!, Qandaysiz?, Xayrli tong!, Xayrli kun!, Xayrli kech!. Ingliz tilidagi salomlashish fatik muloqotning ba'zi elementlari bilan ham birga bo‘lishi mumkin: Lovely day, isnt it?;-qanday ajoyib kun! I'm glad to see you! Good party! Sizni ko‘rganimdan xursandman! Yaxshi ziyofat!;[10]

O‘zbek salomlari, aksincha, juda uzun, batafsil va hissiyotlilik bilan ajralib turadi. Ular qabul qiluvchining va uning oila a'zolarining sog‘lig‘i, ularning faoliyati, jismoniy holati to‘g‘risidagi savollarni o‘z ichiga oladi. Qisqa va hissiyotsiz salomlashish odobsizlik deb hisoblanadi:

- Assalomu alaykum. Yaxshimisiz? Charchamay yuribsizmi? Uydagilar tinchmi? Bolalar, nevaralar sog` omonmi?Kelin yaxshimi?

- Esonmisiz, omonmisiz? Yaxshi yuribsizmi?Ishlaringiz yaxshimi? Uydagilar yaxshimi?Akangiz yaxshi bo`lib ketdimi?

Ingliz va o`zbek tillarida murojaat qilish milliy-madaniy o`ziga xosliklari bilan ham ajralib turadi. Ma'lumki, ingliz madaniyatida suhbatdoshga murojaat qilish va hurmat bildirish uchun Miss, Missis, Mister, Sir, Madam kabi so`zlar qo`llaniladi. Bu iboralar odatda odamlarning ismlari bilan yoki ismsiz ishlatiladi. Masalan; misol uchun:

– Well, madam, - he said, recognizing the couple (Th. Drieser).

– What can I do for you, miss? – he inquired surveying her curiously (Th. Dreiser). Oo “Sir” «Janob» so`zi, ayniqsa, ijtimoiy mavqei yoki yoshi yuqori bo`lgan katta yoshli erkaklarga murojaat qilish uchun ishlatiladi.

«You are in the army now whether you like it or not, and you'll address all officers as Sir!» (J. Allen. Days of Hope).

“Are you in a hurry?”

“Yes, sir,” came the answer, that sent a flash through the listener.

“For what”?

“I was going out, sir” (Lawrence, The Prussian Officer).

O`zbek madaniyatida kundalik nutqda notanish kishilarga murojaat qilishda oilaviy munosabatlarni bildiruvchi so`zlar ko`p qo`llaniladi: aka, opa, singlim, o`g`lim, xola, otaxon, onaxon, amaki, buvi bobo. Ta`kidlash joizki, so`z tanlash manzillovchining yoshi va ijtimoiy mavqeiga bog`liq: aka, opa – kattaga, singlim, o`g`lim, bo`lam – kichikga, xola amaki – kattaga, otaxon, onaxon. , buvi, bobo – keksalarga. Buni shu bilan izohlash mumkinki, o`zbek madaniyatida “oila” alohida ahamiyatga ega bo`lib, u individualizmdan ko`ra kollektivizm bilan ajralib turadi.

– Hoy aylanay, o`g`rigina bolam, boshimda shunday musibat turganda ko`zimga uyqu keladimi? (G`.G`ulom,Og`rigina bolam)

Qolaversa, o`zbek ismlariga -xon, -jon, -bek, -boy kabi qo`shimchalarni qo`shish ham suhbatdoshga murojaat qilishning muhim qismi va odobli usuli hisoblanadi:

–Sevinchxon, qarab yuborasizmi? Sizda ishim bor edi.

O`zbek tilida nutq odobining yana bir ajralib turuvchi jihati “sen” va “siz” shaxs olmoshlarining qo`llanishi bilan bog`liq. Bu olmoshlarning asosiy vazifasi birlik va ko`plik shakllarini ko`rsatishdir (“sen” birlik, “siz” ko`plik). Biroq manzildagi “siz” olmoshining ko`plik shakli suhbatdoshga nisbatan hurmatni bildiradi. O`zbek tilida “siz” faqat yoshi kattaroq yoki undan yuqoriroq odamlarga murojaat qilish uchun emas, balki begonalarga, ota-onalarga murojaat qilishda ham qo`llaniladi. «Sen» olmoshi faqat yaqin do`stlar va yoshlarga nisbatan qo`llaniladi. “Sen” olmoshining begonalarga

yoki yoshi kattaroq, yuqori lavozim yoki ijtimoiy mavqega ega bo'lgan shaxsga nisbatan qo'llanilishi juda qo'pol va haqoratli hisoblanadi:

– “Sen mening suyangan tog`imsan og`lim.

– “Siz shu yerlikmisiz? –dedi onam bir mahal (O`.Hoshimov)

O`zbek madaniyatining o`ziga xos xususiyatlaridan biri bu mehmondo`stlik bo`lib, u oilaning boyligi va farovonligidan yuqori baholanadi. Mezbbonlar o`z mehmonlariga nutq odobining o`ziga xos formulalarini qo`llagan holda muomala qilganda mehmondo`stlik taom paytida yaqqol kuzatiladi: “dasturxonga qarab o`tinglar”, “olib o`ting”, “tortinmang”, “tortinmasdan oling”, “ovqatga qarang” va hokazo. .

O`zbek nutqi odobining madaniy o`ziga xos xususiyatlaridan biri maqol va matallarning kundalik muloqotda tez-tez qo`llanilishidir. O`zbek xalqi ulardan suhbatdoshiga ko`rsatma berish yoki ishontirish, nutqini quvnoq qilish uchun foydalanadi:

Ro`zg`orda bo`lsa ko`z ko`rib, qo`l tutguday arzigulik buyum qolgani yo`q. Bir chekkadan sotib yeb turibmiz. Turib yeganda turumtok chidamas deganlar (G`afur G`ulom, Mening o`g`rigina bolam).

-Kam ko`stingni ayt, nima kerak?

-Bir tovuqqa ham don ham suv kerak deganlaridek ....

-Maqol qo`shmay gapir, maqol ham o`lsin, bo`lar bo`lmasga suqulmay.

-Maqol so`z ko`rki, O`zingizdan qolar gap yo`q. Do`st boshga dushman oypopqa qaraydideganlaridek..Tuflimning ranggi o`chib, tumshug`i yalpayib ketibdi – Usta Boqi o`lgurga to`g`irlatsang bo`lmaydimi?

- Eskisini yamasang esing ketadi, deganlaridek... (S. Ahmad, Kelinlar qo`zg`oloni).

Bolalar odatda ota-onaga daddy, dada-dadajon, mummy-mom, oyi-oyijon deb murojaat qilishadi. Suhbat davomida Sonny-o`g`lim, sis-singiljon, br –ukajon, buddy-og`ayni kabi murojaatlar ham qo`llaniladi. Sevgilim azizim, azizam, sweetheart - sevgilim, baby (bolajonim) ko`pincha spouses-suyukli turmush o`rtoqlarga nisbatan qo`llaniladi. Biroq, bu savol betaraf xushmuomalalik darajasida etarlicha muloyim va ba'zan qo'pol emas, qachonki ingliz bu savolni do`stiga emas, balki notanish odamga murojaat qilsa, bunday holda, boshqalardan xushmuomalalik bilan so`rash kerak:

“Excuse me, could you tell me the time, please?”. — Kechirasiz, vaqtni ayta olasizmi? Tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, rasmiy xatlarda murojaat qilish, minnatdorchilik bildirish, biror narsa qilishni so`rashda nutq odobining quyidagi formulalari qo`llaniladi:

Dear Mr. Gore. Thank you for your quotation for strawboards dated 19 February... ..I shall bear your firm in mind when I require other products in the future. Yours sincerely. – Hurmatli janob Gor. 19-fevraldagi somon taxtalari bo`yicha taklifingiz

uchun tashakkur... Kelajakda boshqa mahsulotlar kerak bo'lganda sizning qatilyligingizni yodda tutaman . Hurmat ila.

Murojaat qilishning ba'zi holatlarida birovning ismini berish nafaqat tinglovchining e'tiborini so'zlovchiga jalb qilish, balki minnatdorchilik bildirish uchun ham qo'llaniladi. Bunday murojaat usullari so'zlar, minnatdorchilik so'z birikmalari, minnatdorlik bildirishning o'ziga xos vositalari yoki minnatdorlik ma'nosini ifodalovchi substantivlashgan sifatdosh shakllari bilan ifodalanadi: "Assalom alaykum hurmatli Ra'no Yusupova", "Xayrli tong, Janobi Oliyari". ". Hurmat va minnatdorchilik bildirishi mumkin bo'lgan murojaat qilish funktsiyalari. Bunday murojaat usullari odatda oliy martabali, hurmatli kishilarga, chet elliklarga murojaat qilganda qo'llaniladi va bunday hollarda u o'ziga xos so'z yoki morfemalar yordamida ifodalanadi: hurmatli, xonimlar, janoblar, azizim, hazratlari. / Janobi oliylari, azizlar, janoblar, bekalar, xonimlar va boshqalar.

O'zbek tilida bu madaniyatga xos bo'lgan iboralar majmui mavjud. Hatto bu xususiyatlar boshqa tillarda ham mavjud; ularning ingliz tilida aniq ekvivalentlari yo'q. Masalan, o'zbek tilida, boshqa tillarda bo'lgani kabi, siz/siz olmoshi asosan eshituvchiga hurmat ko'rsatish maqsadida qo'llaniladi. Bolalar yoshligidanoq bu olmoshni oilalarda keksa odamlar va opa-singillar uchun ishlatishga o'rgatiladi, bundan tashqari kichik birodarlar uchun sen/ you (birlik) dan foydalanish ham uchrab turadi. Biroq, do'stlar orasida sen/siz (singular) ko'proq qabul qilinadi, agar ular bir-birlarini uzoq vaqtdan beri bilishsa. Holbuki, ingliz tilida odamlarga hurmat ko'rsatish uchun bunday olmosh yo'q.

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, tillarning pragmatik va xushmuomalalik tizimini o'rganish maqsadli tilni o'rganuvchilar uchun eng muhim hisoblanadi. Biz inson ekanmiz, bizni hayvonlardan yoki sun'iy idrokdan ajratib turadigan tabiiy va mazmunli bo'lgan ko'proq o'zaro ta'sirlarga muhtojmiz. Agar biz maqsadli tilni o'rgansak va uni o'z tilimizda bo'lgani kabi to'g'ridan-to'g'ri ishletsak, biz qabul qiluvchilarga juda to'g'ridan-to'g'ri va qo'pol bo'lib tuyulishi mumkin va bu noto'g'ri tushunishga olib kelishi va nutq harakatlarining muvaffaqiyatsiz bo'lishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun muloyimlikka yakdil yondashuv o'quvchilar uchun ham, o'qituvchilar uchun ham, ayniqsa, turli madaniyatlarga ega bo'lgan talabalarga til o'rgatadiganlar uchun juda muhimdir. Tegishli pragmatik kompetentsiyaga ega bo'lish o'qituvchilarga darslarni samarali o'tkazishga va o'quvchilar o'rtasida iliq va bog'liq muhit yaratishga yordam beradi, shuningdek, madaniyatlararo muloqotda xabardorlikni oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Begmatov E. Antroponimlar – antroposentrik tadqiq obyekti// O`zbek tili va adabiyoti.- Toshkent,2013.-№3-B.35-39
2. Brown, Ina Corine. Understanding Other Cultures. New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1963. P. 354 .
3. Brown P., Levinson S.C. Politeness: Some Universals in Language Usage – Cambridge, 1987, P.51
4. Crystal. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press., 1995.P.135
5. Farxodovna, Q. N., & Olimovna, A. M. (2022). G 'arbva sharqmadaniyatining lisonda ifoda etilishi. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 186-189.
6. Lakoff R. Language in Woman»s Place // Language in Society. — 1993. — № 2.P.32
7. Leech, G. Principles of Pragmatics. London, N.Y: Longman.1996,P. 145
8. Meyerhoff, MiriamTITLE: Introducing SociolinguisticsYEAR: 2006PUBLISHER: Routledge: Taylor and Francis and <https://linguistlist.org/issues/18/18-2420/>
9. Nafisa K. Cognition and Communication in the Light of the New Paradigm //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2021. – T. 1. – №. 2. – C. 214-217.
10. Nafisa, K. . (2021). Semantics and Pragmatics of a Literary Text. Middle European Scientific Bulletin, 12, 374-378.
11. Olimovna, A. M. (2021). LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK FANINING TARIXIY VA NAZARIY NEGIZLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(4), 1554-1560.
12. Taguchi, N. (2009). Pragmatic competence in Japanese as a second language: An introduction. In N. Taguchi (Ed.), Pragmatic competence, 1-18. Berlin: Mouton de Gruyter.